

СУТІСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУВЕРЕННИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Валентина ПЕДОРЕНКО

УДК 378.015.31 : 17.022.1

Valentyna Pedorenko ESSENTIAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE SOVEREIGN MORAL VALUES OF THE PERSONALITY

Постановка проблеми. Суспільство очікує від психологічної служби, практикуючих психологів реальної допомоги у вирішенні конфліктів, у знятті соціально-психологічного напруження, а також у сприянні розвитку морально-ціннісної сфери особистості, в якій тенденційно відбулися в останні десятиліття певні деформації. В Етичному кодексі психолога одним із основних принципів його діяльності прописано принцип доброзичливого і безоціночного ставлення до клієнта, що вимагає від фахівця-психолога наявності таких загальносуспільних моральних якостей, як розуміння, толерантність, повага, стриманість, відповідальність та ін. Принцип добровільності передбачає актуалізацію в навколишніх суто духовно-моральних цінностей, а саме свободи і відповідальності, конфіденційності, коли реалізується повага до клієнта, – взаємодовіру, вірність слову, гуманність міжособистих стосунків тощо. Цими та іншими моральними цінностями самісно має володіти психолог, виявляючи доброзичливість, повагу, щирість, чесність, чуйність, терпимість.

Водночас психолог фахово вправі мати також суверенні моральні цінності (далі СМЦ), тобто сформовані на особистісному рівні окремі автономні якості, які сприяють його успішній професійній діяльності. Вони повинні цілеспрямовано формуватися у процесі професійної підготовки у ВНЗ та інтегрувати як індивідуальні відмінності, залежно від вроджених особливостей, так і бути результативним утворенням соціалізації окремих рис особистості.

Аналіз останніх досліджень. Д.О. Леонт'єв запропонував кілька підходів до визначення поняття цінностей: цінності – це: а) вироблені суспільною свідомістю ідеали; б) предметне втілення цих ідеалів у діях конкретних людей і в) мотиваційні структури особистості, які спонукають її до предметного втілення у поведінку суспільних ціннісних ідеалів. Ці три форми, на думку науковця, переходять одна в одну: суспільні ідеали привласнюються особою і починають спонукати її до активності. Внаслідок цього відбувається предметне втілення окремих ідеальних моделей у діяльності особистості. Застосовані у діяльності цінності стають основою для життєформування суспільних ідеалів. Даний процес відбувається безперервно за принципом спіралі. Водночас наголошується, що існують так звані загальнолюдські цінності, які регулюють людські вчинки, поведінку, навколо яких вибудовуються вищі, особистісні цінності, котрі почасти організуються як самісний феномен, як персоніфіковане ставлення людини до загальних моральних цінностей, їх прийняття чи заперечення [7]. Відтак є підстави стверджувати про трансформацію вказаних цінностей в автономні, тобто СМЦ психолога.

Моральні цінності, на думку І.Д. Бежа, є найвищими життєвими вартостями, які зумовлюють решту цінностей суспільства – політичних, ідеологічних, економічних. Причому “одним із основних чинників формування особистісних цінностей вважається свідомо інтелектуальна робота людини, спрямована на більш глибоке і широке відображення дійс-

ності, а не внутрішньо спонтанне розгортання певних динамічних тенденцій” [1, с. 18].

У сучасних психологічних дослідженнях моральні цінності визначаються як власне людські, особистісні еталони відображення дійсності, детерміновані орієнтацією пізнання і діяльності особи на загальнолюдські вартості, в основі яких перебуває ідеал вільного, різностороннього і гармонійного розвитку людини як члена суспільства і як неповторної особистості [3; 5; 9; 12]. Таке теоретичне осмислення моральних цінностей найбільш повно відображає життя людини в умовах її соціокультурного повсякдення, орієнтує на виявлення ціннісно-сислової регуляції діяльності, особистісного і професійного зростання, дозволяє співвіднести її поведінку з вибором певної ціннісної домінанти.

Екзистенційна гілка розвитку психології зосереджує дослідницьку увагу на актуалізації особистісних ціннісно-сислових утворень і стверджує, що моральним чи аморальним буде рішення, залежить від усієї попередньої історії і досвіду людини, від її моральних ідеалів, які закладалися в дитинстві. У цьому контексті В. Франкл розглядав потребу в самоактуалізації як пікове переживання трансцендентних цінностей [13].

Метою статті є обґрунтування суверенних моральних цінностей як стійких мотиваційних утворень, які відображають світоглядний аспект людського повсякдення, визначають стратегію формування готовності психолога до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Існуванню особливого виду особистісних цінностей знаходимо підтвердження в науковому доробку багатьох учених. Так, А. Адлер наголошував на унікальності ціннісної системи особистості, в Е. Фромма мовиться про екзистенційні потреби; Е. Еріксон підкреслював значущість процесу автономії у становленні морального “Я” та формуванні власної системи моральних цінностей; Д.О. Леонтьєв, І.Д. Бех виокремлювали серед особистісних цінностей вищі, де перший називав їх смисложиттєвими орієнтаціями [7; 10], другий усвідомленими узагальненими самовартісними смисловими утвореннями особистості [1, с. 10]; у В. Франкла це власна ціннісна система, відсутність у людини якої спричинює “екзистенційний вакуум”, який виявляється станом нудьги і є причиною “екзистенційних неврозів” [13, с. 116]; М. Рокич розглядав особистісні цінності

як найбільш значущі для людини залежно від її потреб [15]; З.С. Карпенко серед форм репрезентації цінностей виділяє особистісні як стійку мотиваційну структуру особистості, що є внутрішніми носіями соціальної регуляції [6]; А.А. Фурман досліджує ціннісно-орієнтаційну сферу особистості як взаємодоповнення вартісно-орієнтувального, нормативно-регуляційного, суспільно-морального і духовно-естетичного компонентів [14]. Однак до цього часу науковцями не виокремлювались СМЦ в окремий їх вид.

Психологічна суверенність – відносно нове поняття у психології. С.І. Болтівець розглядає суверенність як психологічну незалежність і самостійність особистості, яка передбачає глибоке пізнання нею дійсності, соціального довкілля. Передумовою усвідомлення особистістю суверенності є кристалізація “Я”, зрілість емоційно-психологічних ставлень до світу, розвиток самосвідомості [2, с. 257].

У більшості словників, енциклопедіях суверенність особистості як окремий психологічний термін не виділяється. Здебільшого ж суверенність визначається як здатність до самостійності, незалежності у своїх діях, учинках і стосується переважно державного устрою країни. Стосовно особистості, то в енциклопедичних і довідкових джерелах цей термін не виділяється. Тому висновуємо, суверенність особистості – це суто психологічне поняття, яке фіксує певну самостійність, незалежність особистості, що формується на підґрунті зрілості її емоційно-психологічного ставлення до світу, відображає розвиненість самосвідомості.

Існує велика імовірність того, що суверенність розвивається в онтогенезі через якісні зміни особистісних меж, пов’язаних з аспектами фізичного, соціального, психічного та духовного благополуччя людини, описує якість її міжособистісних і сімейних стосунків. Саме суверенність уможлиблює створення й усвідомлення особою власного, відмінного від інших способу життя, дає змогу не розпошитися у світі, а гармонійно існувати як повноцінна тілесна й психоекзистенційна субстанція [10].

Науковцем С.К. Нартовою-Бочавер обґрунтовано концепцію психологічної суверенності (див. [10]), що знаходить відображення у таких положеннях:

1. Еволюційне і соціальне призначення психологічної суверенності полягає в забезпеченні саморегуляції під дією зовнішніх подраз-

ників; завдяки суверенності особистість адаптується, розвивається, а діяльність її стає більш продуктивною.

2. Суверенність особистості встановлюється відповідно до різних змін психологічного простору (тіла, території, особистих речей, звичок, соціальних зв'язків, цінностей).

3. Внутрішня суверенність має на меті зберегти і підвищити рівень свого розв'язкового функціонування як особистісна автономність.

4. Психологічна суверенність залежить від об'єктивних суспільних умов життя людини, підтримується різними формами активності її суб'єктної активності і тому пов'язана з індивідуально-особистісними особливостями [10, с. 79–80].

Характерною особливістю юнацького віку є орієнтація молоді на майбутнє, що стимулює її до активності, до особистісного розвитку і самовдосконалення, створює загальний позитивний настрій. Формування СМЦ впливає на визначення спрямованості особистості, на формування її світогляду. Крім того, психологічна суверенність ціннісної системи особистості багато в чому зумовлена суверенністю її персонального простору.

Формування СМЦ відбувається поетапно, де кожен етап пов'язаний із особливостями розвитку людини на кожному віковому періоді. Л. Колберг виокремив стадії оволодіння особою моральними нормами: першою стадією є період, коли дитина поводить себе слухняно, щоб уникнути покарання, на наступній стадії вона керується егоїстичними переконаннями взаємної вигоди (проявляє слухняність в обмін на певні заохочення). Третя стадія морального розвитку пов'язана із наслідуванням моделі “гарної дитини” і бажанням отримати схвалення від навколишніх та уникнути сорому чи осуду. На наступній стадії юна особа налаштована на підтримку встановленого порядку, фіксованих правил і справедливості. П'ята стадія відзначається формуванням її автономності моралі, коли відбувається усвідомлення відносності та умовності моральних правил і здійснюється перенос морального рішення всередину особистості (що характерно для раннього юнацького віку). Саме тому, на нашу думку, студенти-психологи є сенситивними до формування СМЦ. Важливим на даному етапі є логічне обґрунтування користі від встановлених моральних правил. На наступній стадії відбувається формування стійких моральних принципів, дотримання яких забезпечується власним сумлінням незалежно від зовнішніх

обставин і переконань. І на сьомій, вищій стадії моральні цінності стають наслідком більш загальних філософських постулатів, а тому її досягають тільки окремі особистості. При цьому на переконання Л. Колберга, розвиток моралі як у дитини, так і у дорослого, є спонтанним [11].

Із наведеного для нас важливо підкреслити, що на певному періоді життєдіяльності людини моральні цінності набувають якісно нових змін, стають глибоко усвідомленими, обґрунтованими, базуються на власних переконаннях і принципах. Вищим рівнем розвитку особистісних цінностей є той етап, коли особистість орієнтована на власну систему моральних цінностей, яку сама виплекала і яку самісно приймає усвідомлено. Хоча очевидно, що така суверенна ціннісна система буде життєздатною у разі її узгодженості із загальнолюдськими моральними вартостями. До того ж перехід до вищого рівня моральних канонів ускладнюється суперечливістю базових інструментальних цінностей не тільки в межах особистості, а й суспільства в цілому. Тому важливим у формуванні СМЦ є самовизначеність особистості, її самостійність і відповідальність у побудові свого життя, власного професіоналізму як фахівця-психолога [11].

За функціонуванням і місцем у структурі мотивації Д.О. Леонт'єв, підтримуючи концептуальні погляди А. Маслоу і Л. Колберга, відносить вищі особистісні цінності до стійких мотиваційних утворень або до джерел мотивації [7]. Мотивуюча дія таких цінностей не обмежується певним видом діяльності, ситуацією, вони співвідносяться з життєдіяльністю людини в цілому і наділені високим ступенем стабільності. Тому зміну в ціннісно-смісловій сфері особистості завжди становлять кризову подію.

Для того щоб зовнішні ціннісно-нормативні системи стали суверенними, тобто зафункціювали як внутрішні регулятори поведінки, особистість має їх прийняти та осмислити. Водночас і свідоме наслідування суспільно схвалених цінностей є достатньо значущим у формуванні персональної ціннісної системи. Усвідомлені та свідомо реалізовані цінності стають справжніми регуляторами тільки тоді, коли з уявних трансформуються у реально пережиті, що глибоко вкорінились в особистості, невіддільні від її “Я”. Тим більше, що складовою її індивідуального життя є її приватне повсякдення як поле для самовираження власних цінностей і ціннісних орієнтацій. А

це всі виміри і форми ковітальності, де людина виявляє свою суверенність: любов, подружнє життя, дозвілля, родинні стосунки та ін. Врешті-решт особистим життям є створений людиною світ, у якому вона відокремлюється від інших і водночас пов'язує себе з іншими стосовно своїх бажань, вимог, пристрастей тощо [4, с. 57].

Особливої уваги потребує сфера інтимного життя людини. Особистість, будучи суверенною істотою, прагне до збереження суто персонального життя, у якому відображені прояви її утаємниченого "Я". Здебільшого сама людина вирішує, кого впускати в цю сферу її буття, чим її заповнити, утверджуючи вільне волевиявлення, яке не шкодить іншим людям. Втручання в інтимне життя особистості, як відомо, є неприпустимим. І кожен з нас охороняє цю форму свого існування, а суспільство накладає через форми права та обов'язку табу на посягання будь-кого на інтимне, сокровенне. Це, власне, і є проявом гуманізму, демократії, визначення прав і свобод людини. Також існує ще одна форма життя – потаємна, в якій відображено такі аспекти повсякдення, які людина не відкриває сторонньому спостерігачеві, а інколи навіть і сама собі відкривати боїться [4, с. 57].

Отже, прояви СМЦ особистості можливі у формах індивідуального особистого або інтимного життя, тоді як у суспільному просторі вона повинна керуватися і реально керується загальноприйнятими цінностями, підлаштовуючи свою поведінку загальним суспільним нормам. Однак СМЦ не мають суперечити цим установленим нормам. У зв'язку з цим В.М. Доній вказує на співіснування в мотиваційній сфері особистості декларованої та реальної системи цінностей. Декларовані цінності – це ті, які є особливо поширеними і схваленими суспільством. З метою досягти високого статусу, поваги, людина обирає не ті цінності, які відповідають її особистісним переконанням, а певні суспільно схвалені стереотипи. Натомість реальними цінностями є ті, які справді існують у структурі особистості, які слушно співвіднести зі СМЦ і які вимагають адекватного усвідомлення (мовиться перш за все про уподобання, пріоритети, настановлення, слідування вимогам моди тощо).

На перший погляд, може здатися, що СМЦ можуть бути наявними лише в людини, яка вже досягнула високого рівня особистісного розвитку. Але це не так, оскільки моральні особистісні переконання, як правило, вини-

кають у ранньому юнацькому віці, а остаточно формуються у періоді пізньої юності, молодості. Більше того, початкові засади їх розвитку сягають раннього дитинства. Адже перші етичні настанови, норми і правила поведінки дитина привласнює вже в дошкільному віці.

К. Юнг зазначав, що "тільки те суспільство може вважатись життєтвірним і довговічним, яке вміє зберігати свій внутрішній зв'язок і свої колективні цінності при можливо більшій свободі індивіда. А оскільки індивід є не тільки одинична істота, але допускає і колективне ставлення до свого існування, то процес індивідуалізації веде не до роз'єднання, а до більш колективного зв'язку" [4]. Відтак індивід і соціум не протиставлені один одному, а знаходяться у стані доповненості: повага до цінностей і погляд окремої людини зміцнюють суспільство в цілому, а примусова підміна суверенних цінностей колективними призводить до протесту проти суспільства і до його руйнування. Депривація цінностей, зокрема, виявляється в тому, що близькі не тільки не розділяють, а й не поважають характерних для особистості цінностей, вважають їх несуттєвими.

Очевидно, що низький рівень внутрішньосімейної толерантності до ідеології членів сім'ї супроводжується психологічними травмами, відсутністю наступності традицій, конфліктами між батьками і дітьми. Нездатність юні захистити власну ідеологію часто приводить до її некритичності стосовно світоглядних систем інших людей і, як наслідок, неспроможності вибудувувати захисні бар'єри перед ідеологічним вторгненням і конфліктністю. Якщо суверенність фізичного тіла, території, особистих речей – це базові умови виживання людини як індивіда, то суверенність цінностей уможливають її самотрансценденцію, самореалізацію як особистості (див. [10; 13; 14]).

Отже, здатність людини обстоювати суверенність власних цінностей забезпечуватиме: а) її екзистенційну впевненість (свободу, осмисленість, цінності власного повсякдення); б) творче ставлення до власного життя; в) критичність до ідеологічних впливів; г) особистісну відповідальність. Водночас формування СМЦ тісно пов'язане із розвитком духовності особистості. Адже духовні цінності стосуються не об'єктивних (у тому числі й тілесних), а нематеріальних психічних станів і процесів. З плином часу духовні цінності не втрачають свого значення, згуртовуючи й гуманізуючи велику кількість людей, а тому є вічними. І не дивно,

що власні моральні цінності людина завжди співвідносить із духовними (до прикладу, віру, надію, любов, милосердя із співчуттям, толерантністю, оптимізмом, гуманізмом та ін.).

Цінність життя, як стверджував Г. Сковорода, залежить від того, чи знайшла людина власну, внутрішню точку опори, відкрила багатства свого внутрішнього світу. Саме на виявлення, плекання, примноження власних духовно-моральних цінностей спрямоване розумне, одухотворене життя. Найвищими цінностями для людини тут є саме життя як цінність, здоров'я як цінність, свобода як цінність, які відображають духовний рівень буттєвої екзистенції особистості (В. Франкл [13], М. Боришевський [3], М. Савчин [12], О. Матласевич [9], Н. Жигайло [5] та ін.). СМЦ студентської молоді наповнені традиційним моральним змістом й обертаються навколо центральної цінності – “бути щасливим” [4, с. 159].

Поняття “цінності життя”, “цінності здоров'я” посідають центральне місце, становлять висхідний пункт серед всіх світоглядних суперечностей, оцінок. Найістотнішою особливістю суспільного та індивідуального життя є його розгортання у соціокультурному часопросторі, створення культури у межах безперервного історичного процесу. Тоді постає питання пріоритетності цінностей – або культури, або життя, що задає ті чи інші орієнтири у вигляді установок, переконань і самих цінностей. Проте, спираючись тільки на зовнішні авторитети, людина не може набути справжньої свободи, повноцінно самореалізуватись, тим більше, коли її авторитети відходять на задній план. Тому вона має сама стати авторитетом для себе, який зростає на підґрунті внутрішньої автономії, хоча й не досягає свавілля у поведінці і вчинках. В. Франкл виокремив способи, за допомогою яких людина може зробити власне життя осмисленим: 1) це те, що вона дає світу (творчість та її результати); 2) те, що бере від світу (систему цінностей); 3) позиції, які вона обирає відносно того, що не має можливості змінити, а спроможна тільки оцінити (див. [13]).

Групою вчених (В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков) наголошується на тому, що важливо навчити молоде покоління відчувати смак життя, який, крім природної основи (життєва сила, здоров'я та ін.), має і психологічну складову: оптимізм, почуття гумору, доброта, щирість, які характеризують сферу СМЦ. Спроба розвинути почуття гумо-

ру та побачити речі зі смішного боку – це трюк, вважав В. Франкл, який особа засвоює, оволодіваючи мистецтвом жити [13, с. 59]. Смак до життя – це відчуття радості буття, переживання стану щастя. Зрозуміло, що в сучасних соціально-економічних умовах суспільства складно знайти привід для радості, глибокого переживання екзистенції щастя, адже багато чого у повсякденні кожного залежить від обставин, хоча значною мірою це стан і продукт роздумів самої людини, її ставлення до того, що з нею відбувається. Для того щоб відчувати смак життя потрібно бути “духовно зрячою” особистістю, тобто не пропустити моменти радісні, щасливі. У будь-якому разі оптимістичне сприйняття життя великою мірою залежить від самої людини, будучи актом психологічного зараження самої себе. А переживає цей стан, вона внутрішньо дистанціюючись від негативних моментів свого життя [4, с. 71].

М.В. Савчин вважає, що зберегти такий емоційно піднесений стан людині допомагає молитва, читання Святого письма і творів святих отців, регулярне дотримання посту. Тоді віра укріплюється, а для глибоко віруючої людини немає нічого неможливого, бо “непохитна віра творить великі чудеса у житті, готує її до духовного бачення незбагненої краси світу”. Така непохитна віра одухотворює повсякдення людини, надає йому найвищого сенсу [12, с. 120]. Раніше до цього А. Маслов стверджував, що життя людини неможливо зрозуміти, не беручи до уваги найвищі прагнення. Самоактуалізація, прагнення до здоров'я, пошуки ідентичності й автономності, тяжіння до прекрасного (та інші способи вираження прагнення до вершин самовдосконалення) підкреслюють унікальність особистості, наявність саморегулювального потенціалу й ефективного функціонування, що забезпечує оптимістичний погляд на людство взагалі [8]. Цей відомий психолог, заперечуючи, що людина є продуктом спадкових факторів або впливу навколишнього середовища, підкреслював думку, що кожен із нас несе відповідальність за те, яким урешті-решт став. У цьому процесі важливою є людська свобода в розумінні поведінки, у виборі реакцій в конкретній ситуації, яка надає життю цілеспрямованості і змістовності. Певне ставлення людини до подій, які з нею відбуваються, їх осенсовування – переконливий прояв внутрішньої свободи особи. На переконання В. Франкла, навіть будучи в ув'язненні, або страждаючи

від невиліковної хвороби, людина має право вибору – зберегти власні моральні цінності і знайти більш глибокий сенс своїх страждань чи забути про них і втратити будь-який сенс свого існування. Однак важливо, щоб свобода була поєднана з відповідальністю, тільки тоді вона не переродиться у свавілля [13, с. 80–83].

Аналіз наукових досліджень з піднятої теми дав змогу виділити **функції суверенних моральних цінностей**:

1) *трансцендентна*: СМЦ сприяють усвідомленню людиною свого призначення у світі, осмисленню сенсу власного життя;

2) *відображувальна*: СМЦ відображають стійке ставлення людини до світу, є узагальненим досвідом соціальної групи, які асимілюються в структуру особистості, мінімально залежать від ситуативних факторів, з допомогою цих цінностей вона відчуває свою приналежність до соціального цілого;

3) *адаптивна*: наявність СМЦ сприяє соціально-психологічній адаптованості людини до дійсності, орієнтації в подіях, що відбуваються в суспільстві;

4) *мобілізаційна*: у складних життєвих обставинах СМЦ допомагають людині долати життєві труднощі, негаразди, проблеми морального вибору тощо;

5) *захисна*: міцність сформованих СМЦ дає людині переживання суверенності власного Я, почуття впевненості, безпеки, довіри до світу, оскільки власні моральні цінності є певними “фільтрами”, через які проходить тільки та інформація, яка не руйнує структуру особистості;

6) *експресивна*: СМЦ сприяють зовнішньому самовираженню і самоствердженню особистості, розкриваючи її своєрідність, неповторність, унікальність;

7) *пізнавальна*: СМЦ стимулюють формування спрямованості особистості на пошук інформації, потрібні для самопізнання, підтримки внутрішньої цілісності і життєвої самореалізації особистості;

8) *гармонізаційна*: СМЦ сприяють збалансуванню психічних процесів, станів, забезпечують їх узгодження з часом і застосування до умов діяльності, до відшукання гармонії зі світом.

На основі проведеного нами теоретико-експериментального аналізу проблеми, висновуємо, що особистість зі стійкими СМЦ характеризується такими особливостями:

– має високий рівень суб’єктивного контролю над подіями повсякденного життя, вважаючи, що більшість важливих подій є ре-

зультатом її власних дій, відчуваючи особистісну відповідальність за перебіг власного повсякдення;

– керується у житті власними цілями, переконаннями, установками, вільна у своїх виборах, не схильна піддаватись зовнішнім впливам (за С.К. Нартовою-Бочавер – це “зсередини спрямована особистість”);

– здатна до суб’єкт-суб’єктного (полілогічного) спілкування, швидкого встановлення глибоких емоційних контактів з близькими людьми;

– має адекватну самооцінку: відчуває емоційний комфорт у будь-яких ситуаціях, знає свої позитивні сторони характеру, здатна приймати себе такою, яка вона є насправді, тобто є особистістю, котра йде шляхом самоактуалізації (за А. Маслоу, Г.О. Баллом).

ВИСНОВКИ

Суверенні моральні цінності – це стійкі, особистісно значущі, смисложиттєві моральні утворення (взірці, поняття, установки), що уможливають здійснення людиною самооцінки власного життя та буденності інших. У психолога, зокрема, це такі вартості: відповідальність за життя іншої людини; чуйність, толерантність, доброзичливість до клієнта; вміння добирати морально обґрунтовані способи і методи корекційної роботи; здатність обстоювати власну честь, гідність, чітко розуміти свої громадянські права, свободи та обов’язки; готовність відстоювати власні незалежні моральні позиції, переконання, ідеї; адекватне розуміння сенсу професійної діяльності в контексті життєдіяльності; компетентність діяти за велінням совісті незалежно від зовнішніх обставин та ін.

Вочевидь вивчення вказаних типів СМЦ буде предметом наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Болтівець С.І., Слободяник Н.В., Чепань М.-Л.А. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / С.І. Болтівець, Н.В. Слободяник, М.-Л.А. Чепань. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 302 с.
3. Боришевський М.Й. Виховання духовності особистості: навчально-методичний посібник / [М.Й. Боришевський, Л.І. Пилипенко, О.І. Пенькова та ін.]; за заг. ред. М.Й. Боришевського. – Кіровоград: Імекс-

ЛТД, 2013. – 104 с.

4. *Доній В.М., Несен Г.М., Сохань Л.В.* Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань та ін. – К., 1997. – Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.

5. *Жигайло Н. І.* Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця: [монографія] / Н.І. Жигайло. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. – 336 с.

6. *Карпенко З.С.* Ціннісні виміри індивідуальної свідомості / З.С. Карпенко // *Методологічні і теоретичні проблеми психології: хрестоматія / упорядн. З.С. Карпенко, І.М. Гоян.* – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 128 с.

7. *Леонтьев Д.А.* Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д.А. Леонтьев // *Психологический журнал.* – Том 21, №1. – 2000. – С.3–11.

8. *Маслоу А.* Мотивация и личность / Пер. А.М. Татлыбаевой. – СПб.: Евразия, 1999. – 479 с.

9. *Матласевич О.В.* Християнські цінності як основа психологічної практики: Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка” Випуск 25 / О.В. Матласевич. – Острог, Національний університет “Острозька академія”, 2013. – С. 96–100.

10. *Нартова-Бочавер С.К.* Психологическое пространство личности: [монографія] / С.К. Нартова-Бочавер. – М.: Прометей, 2005. – 312 с.

11. *Пауер Ф.К.* Подход Лоуренса Кольберга к нравственному воспитанию / Ф. Пауер, Э.Хиггинс, Л. Кольберг // *Психологический журнал.* – 1992. – Т.13. – №3. – С.175–182.

12. *Савчин М.В.* Духовна парадигма психології: [монографія] / Мирослав Савчин. – К.: Академвидав, 2013. – 252 с.

13. *Франкл В.* Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / Віктор Франкл. – Харків, 2016. – 160 с.

14. *Фурман А.А.* Психология личности: ценностно-ориентационный аспект: [монографія] / А.А. Фурман. – Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 312 с.

15. *Rokeach M.* The Nature of Human Values. – N.Y., 1973.

REFERENCES

1. *Bech I.D.* Personally Oriented Education: Scientific Method. manual / I.D. Bech – K.: IZMN, 1998. – 204 p.

2. *Boltivets S.I., Slobodyanyk N.V., Chera M.-L.A.* Ukrainian Psychological Terminology: dictionary-directory / S.I. Boltivets, N.V. Slobodyanyk, M.-L.A. Chera – K.: State Enterprise “Information and Analytical Agency”, 2010. – 302 p.

3. *Boryshevsky M.Y.* Raising the spirituality of the individual: a teaching manual / [M.J. Borishevsky, L.I. Pilipenko, O.I. Penkov and others.]; per community Ed. M.Y. Boryshevsky – Kirovograd: Imex-LTD, 2013. – 104 p.

4. *Donii V.M., Nesen G.M., Sokhan L.V.* The Art of Life Creativity Personality: Science. Method. manual: 2 hours / V.M. Donii, G.M. Nesen, L.V. Sokhan and others – K., 1997. – Part 1: Theory and Technology of Life Creativity. – 392 p.

5. *Zhigailo N.I.* Psychology of the spiritual formation of the personality of the future specialist: [monograph] / N.I. Zhigailo – Lviv: Publishing Center of the Ivan Franko National University of Lviv, 2008. – 336 p.

6. *Karpenko Z.S.* Valuable measurements of individual consciousness / Z.S. Karpenko // *Methodological and theoretical problems of psychology: textbook / routine.* Z.S. Karpenko, I.M. Goian – Ivano-Frankivsk: Play, 2000. – 128 p.

7. *Leontiev D.A.* The Psychology of Freedom: The Problem of Self-Determination of Personality / D.A. Leontiev // *Psychological journal.* – Volume 21, No. 1. – 2000. – p.3-11.

8. *Maslow A.* Motivation and personality / Per. AM Tatlybayeva – SPb.: Eurasia, 1999. – 479 p.

9. *Matlasevich O.V.* Christian values as the basis of psychological practice: Scientific notes. Series “Psychology and Pedagogy” Issue 25 / O.V. Matlasevich – Ostrog, National University of Ostroh Academy, 2013. – P. 96-100.

10. *Nartova-Bochaver S.K.* Psychological space of personality: [monograph] / S.K. Nartova Bochaver. – M.: Prometheus, 2005. – 312 p.

11. *Power F.K.* Lawrence Colberg’s Approach to Moral Education / F. P. Power, E. Higgins, L. Kolberg // *Psychological Journal.* – 1992 – Т.13. – №3. – p.175-182.

12. *Savchin M.V.* Spiritual paradigm of psychology: [monograph] / Myroslav Savchin. – K.: Akademvidav, 2013. – 252 p.

13. *Frankl V.* Man in search of true meaning. Psychologist at the concentration camp / Victor Frankl. – Kharkiv, 2016. – 160 p.

14. *Furman A.A.* Psychology of personality: value-orientation dimension: [monograph] / A.A. Furman – Odessa: ONPU; Ternopil: TNEU, 2016 – 312 p.

15. *Rokeach M.* The Nature of Human Values. N.Y., 1973.

АНОТАЦІЯ

Педоренко Валентина Миколаївна.

Сутнісні аспекти розвитку суверенних моральних цінностей особистості.

У статті, на основі детального аналізу досліджень представників різних напрямів психології, аргументована можливість виділення та існування суверенних моральних цінностей особистості як стійких, самісно значущих, смисложиттєвих моральних утворень (взірці, поняття, установки), що дають змогу самій людині оцінювати перебіг власного життя та повсякдення інших людей. Водночас розкрито зміст цих цінностей, проаналізовано наукові дослідження з проблеми їх формування у періоді юності, обґрунтована їх значущість для майбутнього психолога в контексті його професійної підготовки. Крім того, виокремлено низку функцій СМЦ: трансцендентна, відображувальна, адаптивна, мобілізуюча, захисна, експресивна, пізнавальна, гармонізаційна та розкрито їх психологічний зміст.

Ключові слова: особистість, цінності, майбутній психолог, духовні цінності, смисложиттєві цінності, психологічна суверенність, формування суверенних моральних цінностей.

АННОТАЦІЯ

Педоренко Валентина Николаевна.

Сущностные аспекты развития суверенных нравственных ценностей личности.

В статье, на основании детального анализа исследований представителей различных направлений психологии, аргументирована возможность выделения и существования суверенных нравственных ценностей личности как устойчивых, самостно значимых, смысло-жизненных нравственных образований (образцы, понятия, установки), которые дают возможность самому человеку оценивать течение собственной жизни и повседневности других людей. Вместе с тем раскрыто содержание этих ценностей, проанализированы научные исследования проблемы их формирования в период юности, обоснована их значимость для будущего психолога в контексте его профессиональной подготовки. Кроме того, выделено ряд функций СНЦ: трансцендентная, отображающая, адаптивная, мобилизующая, защитная, экспрессивная, познавательная, гармонизационная и раскрыто их психологическое содержание.

Ключевые слова: личность, ценности, будущий психолог, духовные ценности, смысло-жизненные ценности, психологическая суверенность, формирование суверенных нравственных ценностей.

ANNOTATION

Pedorenko Valentyna.

Essential aspects of the development of the sovereign moral values of the personality.

A nuanced analysis of a large number of researches between different areas of psychology in the article are made and on the basis the sovereign moral values as steady, personally meaningful, life-purpose moral formation (samples, concepts, installations) that allows a person to

self-concept their own life and the lives of others are separated.

The importance of sovereign moral values for the personality in general and for future psychologists in the context of the exercise of their professional training: contribute to the formation of the existential confidence (freedom of meaningfulness, values of their own existence), creative attitude to one's own life, criticality to ideological influences, personal responsibility is analyzed.

Based on the analysis of scientific papers of D. Leontyev, V. Frankl, M. Savchyn, S. Nartova-Bochaver and others, the features of sovereign moral values: the transcendental, displayable, adaptive, protective, physical, expressive, cognitive, harmonization are highlighted and the content is revealed.

Analysis of the significant amount of scientific research on the problems of formation the value system in the period of youth gave the possibility to separate the types of sovereign moral values of the psychologist: responsibility for the life of another person; sensitivity, tolerance, kindness to the client; the ability to choose morally grounded methods and methods of correction; ability to defend their own honor, dignity, clearly understand their civil rights, freedom and responsibilities; readiness to protect its own independent moral position, beliefs, ideas; the ability to understand the meaning of professional work in the context of life; ability to act honestly, independent of the external circumstances etc.

Keywords: personality, values, future psychologist, intellectual values, life-purpose values, psychological sovereignty, formation of sovereign moral values.

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Карпенко З.С.,
д. психол. н., проф. Фурман А.В.**

Надійшла до редакції 13.05.2017.

Підписано до друку 17.07.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Педоренко В. Сутнісні аспекти розвитку суверенних моральних цінностей особистості / Валентина Педоренко // Психологія і суспільство. – 2017. – №3. – С. 104–111.